

ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΑΡΤΙΝΟΣ

Η ετεροτοπία της καλύβας

Η νεωτερική εποχή ήδη από την αυγή της, από τον Καρτέσιο και τον Γαλιλαίο ακόμη, προσδιορίζεται ως η εποχή της εκτεχνίκευσης του κόσμου. Η φύση αποσπάται από την ιερή υπόστασή της και γίνεται ένα αντικείμενο μετρήσιμο και αποδοτικό. Από τον ενταγμένο στον φυσικό κόσμο άνθρωπο περνάμε στην εκρίζωσή του και στην προοδευτική αντικειμενοποίηση ολόκληρου του περιβάλλοντός του. Το ανθρώπινο υποκείμενο, αυτό το ισχυρό πλέον Cogito, δραπετεύει από τη μεταφυσική υπόστασή του και μέσα από την αυτάρκεια του ορθού λόγου του στέκεται υπεράνω της φύσης. Από το θέατρο σκιών του πλατωνικού σπηλαίου και τις αποκαλυψιακές αφηγήσεις της χριστιανικής εποχής περνάμε σ' ένα εκκοσμικευμένο εγωλογικό είναι. Η άλλοτε υπερβατολογική διάσταση του κόσμου δίνει τώρα τη θέση της στην υλικότητα της φυσικότητάς του, αλλά και στην τεχνολογική καταγραφή και υποστήριξή της. Μια εκτεχνίκευση που θα γίνει και το κυρίαρχο πρόταγμα, η κοσμοθεωρία που θα οργανώσει και θα διεγείρει εφεξής όλο το ανθρώπινο σκέπτεσθαι. Από τον ευρωπαϊκό ορθολογισμό και τον αγγλοσαξονικό εμπειρισμό έως τον ακραίο θετικισμό των αρχών του 20ού αιώνα, ένα τεχνοεπιστημονικό σύστημα θα επιχειρήσει να ελέγξει όλη την επικράτεια του πραγματικού. Η αλήθεια δεν σκιαμαχεί πλέον με τις αμφισημίες της ούτε με τη σκοτεινότητα της θεικής καταγωγής της, αλλά γίνεται ένα ερώτημα που καλείται να απαντήσει το ίδιο το υποκείμενο, να το διερευνήσει στην επάρκεια των μοναδικών συλλογισμών του. Μια αλήθεια που θα οργανώσει πλέον όλες τις αναπαραστάσεις του ανθρώπου, όλες τις συνιστώσες του βίου του, μαζί και τις αντιλήψεις του για την κατοίκηση. Μια νέα πολιτική συνείδηση γεννιέται, που θα επαναδιατυπώσει τον κοινωνικό βίο και θα υπαγορεύσει εκ νέου τις αρχιτεκτονικές αφηγήσεις του. Κάθε εποχή έχει και την αρχιτεκτονική που της αρμόζει, μια αρχιτεκτονική που δεν κάνει τίποτε άλλο από το να μορφοποιεί την ιδιαίτερη αυτή θέση του ανθρώπου πάνω στη γη. Το ίδιο θα ισχύσει και για την εποχή της νεωτερικότητας.

Το ρομαντικό πρότυπο της αγροικίας, «το κατοικείν των χωρικών», όπως θα πει ο Heidegger, θα είναι και το τελευταίο ίχνος μιας αρχαίας αντίληψης που θα ανατρέψουν εκ βάθρων οι νέοι καιροί. Το 18ο αιώνα ο πολιτισμός δεν παράγεται πλέον στα ανάκτορα και στα μοναστήρια, αλλά στις αγροικίες και στις εξοχές. Η περίφημη αγροικία του Goethe, τα τοπία του Turner και του Constable, η αισθησιακή ρέμβη του Rousseau, ο Μέλανας Δρυμός, δεν είναι παρά σημεία μιας ολικής και σχεδόν μαζικής εμβύθισης στη φύση, μια μέθεξη στο τοπίο, που έμελλε, όμως, να είναι και η τελευταία ιστορικά. Αυτή η ξύλινη καλύβα στο δάσος, η πιο βαθιά μνήμη του ανθρώπου, σύμφωνα με τον Bachelard, ήταν ένας τόπος, αλλά ταυτόχρονα και ένας τρόπος κατοίκησης, που ενσάρκωνε μια ολόκληρη κοσμοθεωρία αιώνων, μια μαρτυρία για τη θέση του ανθρώπου πάνω στη γη, καθώς και για την οικειότητα αυτής της θέσης. Η ξύλινη καλύβα με τις φθαρμένες σανίδες της, που θα γίνει έκτοτε και ο τόπος των πιο ισχυρών μας ονειροπολήσεων. Έχουν μάλιστα σημασία αυτές οι σανίδες με τις χαραμάδες τους, καθώς δεν μαρτυρούν μόνο τη χειρονομία της κατασκευής ή το υλικό της, αλλά και τον τρόπο της επικοινωνίας της. Κάθε κατασκευή είναι και ένα επικοινωνιακό γεγονός. Ο άνθρωπος της καλύβας δεν επικοινωνεί με τον κόσμο μέσα από τον ορίζοντα των παραθύρων, τη διαφάνεια του γυαλιού, όπως στην αρχιτεκτονική του μοντερνισμού, αλλά μέσα απ' το κενό μιας χαραμάδας, απ' το κενό σημείο της κατασκευής που διαθέτει την κατασκευή, μέσα απ' τα κενά της αντικειμενοποιημένης αντίληψής της, απ' τις δομικές της ρηγματώσεις. Από τις χαραμάδες της καλύβας βλέπουμε το Έξω μ' ένα μάτι, με μισό μάτι, στην πραγματικότητα από κει κρυφοκοιτάμε τον κόσμο. Μια εξαντλητική παρατήρηση που διαμορφώνει και τη δομική αντίληψη ενός εγκόσμιου υποκειμένου. Το εκηβόλο φως του νοήματος διαπερνά με τις λόχμες του τη δομή της καλύβας και απεικονίζει στο σκοτεινό εσωτερικό της μια αντεστραμμένη αντικειμενικότητα. Η καλύβα είναι η camera obscura της αρχιτεκτονικής, η αδιάφορη ενεργοποίηση ενός οφθαλμικού γεγονότος που διαμορφώνει τη φαινομενολογία του ορατού στον τόπο



του αοράτου. Ο ένοικος της καλύβας, απρόθυμος κάθε ιστορικής καθολικότητας, αναλαμβάνει τη συνείδηση ενός φυσικού απείρου που δεξιώνεται τις χρονικές του εκ-δηλώσεις αλλά και τις χρονικές του διανοίξεις, όλες τις δια-θέσεις του στον Άλλον. Εκεί όπου εντοπίζει και τη σταθερά του νοήματος, στη διαχρονία του Έξω. Μια υπερβατολογική αναφορικότητα που κομίζει τη διαφορά στην αντικειμενικότητα του κόσμου, το ανεντόπιστο ίχνος του, αυτό το αδύνατο, εντέλει, του Πραγματικού του. Έτσι, η καλύβα είναι μια κατασκευή που αποθαρρύνει την κατασκευή, ένα εφήμερο ίχνος πάνω στη γη, ένα αντίσκηνο, όπως θα πει ο Thoreau, για τον ανέστιο άνθρωπο. Θα είναι μάλιστα ο Φάουστ που θα εντοπίσει σ' αυτή την κατασκευή της καλύβας και το ίχνος μιας διαφοράς. Θα βάλει έτσι τον Μεφιστοφελή να πυρπολήσει τη μοναδική ξύλινη καλύβα που έχει απομείνει στον κόσμο, το σπιτάκι ενός ηλικιωμένου και καλοκάγαθου ζευγαριού, του Φιλήμονα και της Βαυκίδας, που στεκόταν, σαν από αιώνες, μόνο του σ' ένα απομονωμένο, ειδυλλιακό ακρογιάλι. Αυτό το τελευταίο ίχνος μιας ασυνείδητης αντίστασης που τώρα επιτέλους θα γίνει στάχτη. Μια ετεροτοπική, μολυσματική συνθήκη που δραπετεύει από τη χωροχρονική αναφορά της προς τα υψίπεδα του μεταφυσικού άθλου της. Η καλύβα του Heidegger είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιας πνευματικής αφοσίωσης. Στους νεωτερικούς καιρούς που ακολουθούν ο άνθρωπος θα αποσπάται όλο και περισσότερο απ' αυτό το «φυσικό» περιβάλλον, συγκεντρώνοντας και αυτονομώντας τον αστικό περίγυρό του και πάντα υπό την επήρεια μιας επιδεινούμενης τεχνολογικής μέθης. Το μοτίβο μάλιστα που θα κυριαρχήσει σε όλη τη διάρκεια του 20ού αιώνα θα είναι και το μοτίβο του ξεριζώματος, της αποξένωσης και του εκ-τοπισμού. «Η δυναμική της νεότερης τεχνικής, σε συνδυασμό με την επιστημονική εκβιομηχάνιση του κόσμου εξαλείφουν κάθε δυνατότητα διαμονής», θα πει ο Heidegger. Μια κοσμοϊστορική εξέλιξη απόλυτα υπαγορευμένη από το τεχνολογικό πρόταγμα της εποχής της. Μια μετοικεσία που καθόρισε

Στη φωτογραφία
σκηνή απ' την ταινία του F.W.
Murnau, *City girl*, 1930.

τη νεωτερική εποχή και υπαγορεύτηκε, όπως εύστοχα επισημαίνει ο Lacoue Labarthe, από τη βιομηχανία και το κεφάλαιο, από τα φασιστικά και μαρξιστικά κινήματα του 20ού αιώνα. Έκτοτε το φαινόμενο της αστικοποίησης παίρνει διαστάσεις ανεξέλεγκτες, μαζί και η εκτεχνίκευσή του. Η κατοίκηση του ανθρώπου θα επηρεαστεί ραγδαία. Ο Le Corbusier, ο κατεξοχήν αρχιτέκτονας του μοντερνισμού, θα μιλήσει με φανατισμό γι' αυτή την εκμηχανισμένη κατοικία, «machine à habiter», όπου «το σπίτι θα 'ναι μια μηχανή για να κατοικείς και η πολυθρόνα μια μηχανή για να κάθεις». Το νέο περιβάλλον που αναδύεται δεν θα είναι τίποτε άλλο από ένα περιβάλλον μηχανών. Στο πνεύμα αυτής της νέας οικονομίας θα επιχειρηθεί και η αναθεώρηση όλων των αξιών και των συστατικών στοιχείων της κατοικίας. Μια βαριά οικοδομική βιομηχανία θα στηθεί, για να υπηρετήσει αυτή τη νέα κατοίκηση μεταδίδοντάς της το πνεύμα της τυποποίησης. Το διεθνές στυλ του μοντερνισμού, η αυθεντία του ορθού του λόγου, θα αποκαταστήσει κτίρια, αλλά και πόλεις ολόκληρες και θα ανοίξει το δρόμο σε μια απεδαφικοποιημένη ζωή. Ο αρχιτέκτονας, όμως, που σχεδίασε πόλεις ολόκληρες και οραματίστηκε ουρανοξύστες χιλιομέτρων δεν έχτισε για τον εαυτό του παρά μόνο μια μικρή ξύλινη καλύβα, μόλις τριάμισι μέτρα, «στην άκρη ενός βράχου που χτυπούνε τα κύματα», στο Cap-Martin της Κυανής Ακτής. «Νιώθω τόσο όμορφα στην καλύβα μου», γράφει ο Le Corbusier στον Bassai «που σίγουρα θα τελειώσω τη ζωή μου εδώ».

Η καλύβα, αυτό το αρχαίο κατοικώ, στοιχειώνει ακόμη και σήμερα το φαντασιακό μας. Η οικογένεια Eagles, τα δεντρόσπιτα, η κατασκήνωση στη φύση, τα παιδιά των διαμερισμάτων που συνεχίζουν στις ιχνογραφίες τους να σχεδιάζουν καλύβες με ξύλινους φράχτες, όταν τους ζητείται να σχεδιάσουν το σπίτι τους, μαρτυρούν μια αλήθεια που δείχνει να αντιστέκεται σθεναρά. Μια μορφική αντοχή πάνω στο ανάγλυφο μιας ψυχικής ανάμνησης που σαγηνεύει πάντα άμα τη εμφανίσει του. Μια αρχετυπική, συναισθηματική εικόνα που αναδύεται

μέσα στην αδιαφορία της σύγχρονης εμπειρίας μας. Αυτή η γενετική «αλήθεια του φυσικού» που συγκροτεί και συγκρατεί την αδύναμη υλικότητα της καλύβας. Η «φύση» είναι ο γενετικός κύκλος της, ένα πληθωρικό και αενάως μεταβαλλόμενο δεδομένο που αντικειμενοποιεί την ευθραυστότητα των στιγμών του στο εφήμερο ίχνος της. Ήδη όμως βρισκόμαστε στο χώρο του Αδυνάτου. Το πραγματικό του φυσικού και μαζί οι σκηνές της αναπαράστασής του είναι εικόνες μετέωρες. Η φύση είναι Αδύνατη, όπως και η επιστροφή μας σ' αυτήν. Το φυσικό δεν υπάρχει, δεν υπήρχε ποτέ. Η φύση δεν είναι φυσική, είναι Ιστορική, είναι μια πολιτισμική κατασκευή και έτσι, ένα πεδίο ανοιχτό στη νοηματοδότησή του, στην τοπογράφηση του στο περιβάλλον της διαλεκτικής. Ο πρωτογονισμός του Rousseau, η καλύβα του Thoreau, οι σκοτεινές, πάντα, δρυάδες των ρομαντικών, η νεομυθολογία του ευγενούς αγρίου που ελαφροπατά στη γη, όλα είναι σκηνές της σαγήνης τους και γι' αυτό σινιάλα μιας αδύνατης επιστροφής. Η καλύβα έτσι είναι η ιδέα της καλύβας, η αναπαράστατη δωρεά της, το άνισο ίχνος της μέσα στο καθεστώς των πραγμάτων. Μια απισχνασμένη δομή που υποχωρεί μπροστά στο συμβάν του γεγονογενετικού της περιβάλλοντος. Η διαθεσιμότητα αυτή είναι και η ακολουθία της σ' ένα συμβάν που την υπερέχει, αλλά και τη συνέχει ταυτόχρονα. Μια διαθεσιμότητα, κατά βάση, δομική που υπαγορεύει μορφικές εγέρσεις και συστηματικές υποχωρήσεις. Αλλά και κάτι ακόμη: την υπο-κειμενοποίηση του κόσμου, την εμπειρική του επαλήθευση, τη διάνοιξη του αντιληπτικού μας βλέμματος πέραν των δομικών οργανώσεών του. Μια αμφισημία που καθυποβάλλει τον ψυχισμό του ανθρώπου στην έγερση της πιο βαθιάς του ανάμνησης, στο πεπρωμένο, εντέλει, αυτής της ίδιας της ουτοπίας του, στην εκκεντρικότητα ενός απροσπέλαστου σημείου που όμως δεν καθεύδει.

Το παραπάνω κείμενο είναι η εισαγωγή του βιβλίου *Η ετεροτοπία της καλύβας*, που κυκλοφορεί από τις εκδόσεις Σμίλη.